

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: **«РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ»**

Виконала: студентка 2 курсу групи KorLb1-M19z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Мотреску Марини Миколаївни

Керівник:

Бугера Ю.Ю., кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Рецензент:

Рудзевич І.Л., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	7
1.1. Поняття «комунікативні навички» в психолого-педагогічній літературі.....	
1.2. Особливості розвитку комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення.....	
1.3. Роль і місце арттерапії у формуванні комунікативних навичок дітей з тяжкими порушеннями мовлення.....	
Висновки до розділу 1.....	
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.	
2.1. Методика дослідження сформованості комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення	
2.2. Якісний та кількісний аналіз результатів дослідження дослідження сформованості комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення.....	
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ	
3.1. Обґрунтування програми формування комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії	
3.2. Методичні рекомендації щодо особливостей застосування програми формування комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими	

порушеннями мовлення засобами арттерапії

Висновки до розділу 3.....

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ДОДАТКИ.....

ВСТУП

Порушення мовлення у дітей стали серйозною проблемою сучасного суспільства. Розвиток і соціалізація дітей з порушеннями мовлення ускладнені рядом причин, серед яких виділяють когнітивні порушення, своєрідність особистісного розвитку і емоційної сфери, проблеми сенсомоторного і мовленнєвого розвитку.

Проблема розвитку комунікативних навичок стала однією з самих пріоритетних у психолого-педагогічній науці. У науковій літературі досліджено окремі питання формування комунікативних навичок: особливості їх розвитку у дітей з особливими потребами вивчали Л. Савчук, С. Тарасюк (у школярів із ЗПР), Л. Ханзерук (у дітей з ДЦП), І. Гудим, І. Некрасова (у слабозорих). У наукових працях дослідників, які працювали у галузі спеціальної психології та корекційної педагогіки розкрито роль спілкування у становленні особистості розумово відсталої дитини (Л. Виготський, В. Варянен, Л. Кузьмайте, Н. Коломинський); описано чинники, які перешкоджають спілкуванню (Н. Москоленко); з'ясовано психологічні умови формування соціально-комунікативної активності (С. Карпенчук, Н. Москоленко, Т. Пороцька, С. Тарасюк). Психологічні основи формування комунікативної активності розкриваються в роботах Л. Божович, Л. Виготського, П. Гальперіна, Л. Герасимової, В. Давидова, І. Дубровіної, І. Кона, К. Корнілова, О. Леонтьєва, В. Мухіної, В. Петровського, С. Рубінштейна, А. Арушанової, Я. Коломінського, О. Лісіної, В. Мухіної, В. Селіванова, Д. Ельконіна та ін.

Важливою умовою успішної соціалізації дітей з мовленнєвими порушеннями є спілкування. Адже, на думку Л. Виготського, мовлення виступає для дітей найважливішим засобом зв'язку з навколишнім світом, відкриває можливість до взаємодії з іншими, є джерелом інформації і розвитку мислення. Діти з тяжкими порушеннями мови зазнають труднощів в процесі формування стратегій спілкування в навколишньому світі. Відтак, з одного боку, діти з ТПМ

проявляють знижену активність в будь-яких видах діяльності, що в свою чергу відбивається на недостатню сформованість їх комунікативних здібностей; з іншого боку, дефіцит в спілкуванні з оточуючими посилює наявні у них порушення когнітивної сфери і особистісного розвитку. Відсутність повноцінного спілкування у дітей цієї категорії стає причиною, що утруднює психічний розвиток дитини.

Отже, високий рівень розвитку мовних навичок і комунікативних здібностей виступає запорукою успішної адаптації в соціумі, що визначає практичну значимість формування комунікативних здібностей з раннього віку. Все вищезазначене надає актуальність і соціальної значимості цього дослідження і зумовило вибір теми дослідження **«Розвиток комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії»**

Мета дослідження – з'ясувати сутність та особливості розвитку комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії.

Об'єкт дослідження – комунікативні навички молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – особливості розвитку комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз загальної та спеціальної літератури й визначити стан розробленості проблеми дослідження, сутності її основних положень та ключових понять.
2. Емпірично дослідити та проаналізувати рівень розвитку комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення.
3. Визначити особливості розвитку комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії.

4. Розробити програму корекції та методичні рекомендації для розвитку комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, аналіз загальної і спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури; вивчення досвіду роботи дошкільних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення для з'ясування стану проблеми у сучасній практиці; *емпіричні:* констатувальний експеримент; *статистичні:* кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Експериментальна база дослідження: Чудейський навчально-виховний комплекс. У дослідженні взяли участь 12 дітей з тяжкими порушеннями мовлення та 12 дітей з типовим розвитком.

Теоретична значущість полягає у здійсненні теоретичного аналізу загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості експериментальної апробації програми розвитку комунікативних навичок молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення засобами арттерапії, яке може використовуватись вчителями, асистентами вчителів, корекційними педагогами, психологами в навчально-виховному процесі ЗСО, студентами під час проходження педагогічної практики.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз літературних джерел та проведене експериментальне дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Своєчасне і повноцінне оволодіння мовою є першим найважливішою умовою становлення повноцінної особистості дитини та її подальшого правильного розвитку, адже, оволодіння мовленням відбувається в процесі спілкування.

Зазначається, що спілкування - це складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами в спільній діяльності. Традиційно виділяють 3 боку спілкування: комунікативну (обмін інформацією між учасниками спільної діяльності), інтерактивну (безпосередню взаємодію за допомогою вербальних і невербальних засобів) і перцептивну (взаимовосприяття спілкуються один одного).

Визначено, що ефективне спілкування можливе, якщо у людини добре розвинені комунікативні здібності. Комунікативні здібності дітей – це складні і усвідомлені комунікативні вміння вирішення комунікативних завдань в різних видах мовленнєвої діяльності, засновані на елементарних уявленнях про спілкування і практичної підготовленості до спілкування.

Виділено, що особливості комунікації дітей дошкільного віку полягають у тому, що вона будується на потреби в спілкуванні і комунікативних здібностях, що дозволяють дитині легко вступати в спілкування (в діалог), отримувати необхідну інформацію в спілкуванні, вести простий діалог з дорослими і однолітками, спокійно висловлювати і відстоювати своє думка і ін .. Від того, наскільки добре сформовані ці можливості, залежить темп розвитку молодшого школяра, його емоційне благополуччя, самовідчуття і самооцінка, ставлення до інших людей.

Визначено, що до особливостей розвитку комунікативних здібностей дітей молодшого шкільного віку з ТПМ відносяться: порушення звуковимови і

фонематичного сприйняття; недостатній словниковий запас і запас мовних засобів для спілкування; наявність розгорнутої фразової мови з елементами недорозвинення лексики, граматики; несформованість потреби в спілкуванні і способів комунікації (діалогічного і монологічного мовлення); низька мовна активність, незацікавленість в комунікативних контактах, невміння орієнтуватися в ситуації спілкування; невміння оцінити поведінку партнера по спілкуванню і адекватно реагувати на нього.

Доведено, що арттерапія є ефективним засобом розвитку комунікативних здібностей у дошкільнят із загальним недорозвиненням мови, так як під час ігор на піску діти вступають в спілкування з дорослим та іншими дітьми, завдяки чому у них розвивається потреба в спілкуванні, вміння встановлювати контакт з партнером по спілкуванню, проявляти активність у спілкуванні, діалогічні вміння; діти опановують вербальними і невербальними способами вираження своїх думок і почуттів, вміннями мовного етикету.

Визначено, що використання засобів арттерапії має неабияке значення для збереження і зміцнення психічного здоров'я дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення; формування у них психологічної стійкості; подолання різного плану труднощів: навчальних, комунікативних, емоційних; звільнення від страхів і бар'єрів, стресів, тривожності, сором'язливості, замкнутості, гіперактивності, нестриманості тощо.

Для виявлення рівня розвитку комунікативних здібностей дітей молодшого шкільного віку використовувалися методики: методика «Інтерв'ю» О. Дибіна. Метою було виявлення рівня розвитку вміння отримувати необхідну інформацію в спілкуванні, вести простий діалог з однолітками; методика «Безлюдний острів» О. Дибіна. Метою було виявити рівень розвитку вміння вислухати іншу людину, з повагою ставитися до його думки, інтересам і спокійно відстоювати свою думку; методика «Картинки» Є. Смирнової. Мета: виявити вибір комунікативної стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях спілкування з однолітками.

На початковому етапі роботи у більшості дітей із ТПМ (53,6%,) був низький рівень, у 39,7% - середній рівень і лише у 6,7% - високий рівень розвитку комунікативних здібностей. У більшості дітей з типовим розвитку (53,6%) був високий рівень, 39,7% показали середній рівень і 6,7% - низький рівень розвитку комунікативних здібностей. Отже, комунікативні здібності у дітей молодшого шкільного віку з ТПМ розвинені недостатньо добре в порівнянні з їх однолітками з типовим рівнем мовленнєвого розвитку.

Таким чином, формування комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення потребує ретельного добору методичних прийомів і дидактичного матеріалу, урахування закономірностей та об'єктивних труднощів у формуванні комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення.

Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми діагностики і формування комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. Перспективними напрямками дослідження є упровадження програми формування комунікативних навичок у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення в освітній процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березка, С.В. (2018). Особливості застосування арт-терапії в роботі з дошкільниками з порушенням інтелекту. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2, 208-213.;
2. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. М. Богданова - К.: Знання, 2008. - 343 с.
3. Бойко А. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» [Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя] / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя. 2014. № 5. С. 68-73.
4. Бойко, А. (2014). Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. Наукові записки. Сер. Психолого-педагогічні науки. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 5, 68-73.;
5. Бугера, Ю.Ю. (2018). До проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 31, 35-44.;
6. Вовк, О.А. (2020). Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами методами арт-терапії. Дитина з особливими потребами, 3, 22-25.;
7. Вознесенська О.Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті / О. Л. Вознесенська, Л. В. Мова. – Київ: Шкільний світ, 2007. – 120 с.
8. Волкова Г.А. Методика обстеження порушення речі у дітей. – СПб. : Речь, 2009. – 45 с.

9. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. Т. 4. Детская психология. М.: Педагогика, 1984. 432 с.
10. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М. : Лабиринт, 2011. – 352 с.
11. Гармаш, І.В. (2018). Терапія казками. Київ: Шкільний світ.; 7. Дідик, Н.М. (2015). Соціально-психологічна реабілітація: загальні аспекти. Кам'янець-Подільський: МЕДОБОРИ-2006.;
12. Грабенко Т.М., Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Чудеса на песке. Практика песочной терапии. – СПб. : Институт специальной педагогики и психологии, 1998. – 50 с.
13. Дзюба О.В. Коммуникативная компетентность дошкольников: теоретический аспект // Проблемы педагогического образования: сб. научн. статей / Под ред. В.А. Слостенина, Е.А. Левановой. – Вып. 32. – М. : МПГУ, 2009. – С. 74-77.
14. Дзюба О.В. Развитие коммуникативной компетентности дошкольников с общим недоразвитием речи: автореферат дис. ... канд. пед. наук. М., 2009. 20 с.
15. Добровольская Т.А., Комиссарова Л.Н., Левченко И. Ю., Медведева Е.А. Арт-педагогика и арт-терапия в специальном образовании: учебник / Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 248 с.
16. Добровольская, Т.А. Комиссарова, Л.Н., Левченко, И.Ю., Медведева, Е.А. (2001). Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. Москва: Академия.;
17. Дубина Л.А. Коммуникативная компетентность дошкольников: Сборник игр и упражнений. – М. : Книголюб, 2006. – 64 с.
18. Євтушина, М.П. (2017). Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами: монографія. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 97-112.;

19. Зеленцова-Пешкова Н.В. Элементы песочной терапии в развитии детей раннего возраста. – М. : Детство-пресс, 2015. – 96 с.
20. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Игра с песком. Практикум по песочной терапии. – СПб. : Речь, 2011. – 240 с.
21. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. СПб.: Питер, 2009. 576 с.
22. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підруч. для студентів вищ. навч. закл. / А. Й. Капська. – Київ : Центр учб. літ., 2011. – 487 с.
23. Карпенко, Л. А. Общение как главная представленность отношений в социальном пространстве [Текст] / Л. А. Карпенко // Мир психологии. – 2015. – №4. – С. 77-81.
24. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. – СПб: Речь, 2007. – 336 с.
25. Коваль Л.В., Компанець Н.М., Лапін А.В., Квітка Н.О., Луценко І.В. Особлива дитина в інклюзивному дошкільному навчальному закладі Коваль Л.В., Компанець Н.М., Квітка Н.О., Лапін А.В., Луценко І.В.– К.: 2018.- 367с. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/711769/>.
26. Колесникова А.Е. Формирование социально-коммуникативной компетентности старших дошкольников с ОНР: новый подход // Логопед. 2015. № 3. С. 23–31.
27. Колесникова Г. И. Специальная психология и педагогика / Г. И. Колесникова. – 2-е изд. –Ростов на/Д. : Феникс, 2010. – 410 с. Підлипишина Л. В. Основи арт-терапії / Л. В. Підлипишина. – Київ : Марич, 2009 – 60 с.
28. Копытин А. И. Теория и практика арт-терапии. – СПб.: Питер, 2002. – 368 с.
29. Коротчук О. Ю. Арт-терапія у житті дітей з особливими потребами// Освіта та наука у вимірах ХХІ століття: Матеріали звітної-наукової конференції,

12-13 травня/ М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Київ: НПУ, 2006. – С. 56-58.

30. Куфтяк Е.В. Дети с дефицитами развития: особенности психологических защит и копинг-стратегий // Вопросы психического здоровья детей и подростков. 2017. № 3. С. 25–33.

31. Куфтяк Е.В., Самохвалова А.Г. Особенности адаптивного поведения детей в ситуации школьных и коммуникативных трудностей // Клиническая и специальная психология. 2015. Т. 4. № 4. doi:10.17759/cpse.2015040404.

32. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь, 2003. – 256 с.

33. Литвиненко В.А. Застосування арттерапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами: навчально-методичний посібник. Суми : Вид-во :СумДПУ імені А.С. Макаренка. 2011. 112 с.

34. Литвиненко, В.А. (2020). Застосування арттерапії в логопедичній роботі з дошкільниками та молодшими школярами. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка.;

35. Мамайчук И. И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. – СПб.: Речь, 2004. - С. 43 - 81.

36. Мастюкова Е.М. Ребенок с отклонениями в развитии: Ранняя диагностика и коррекция. М.: Просвещение, 1992. 95 с.

37. Мілевська, О.П. (2011). Корекційні можливості образотворчої роботи з другокласниками із загальним недорозвитком мовлення. Актуальні питання корекційної освіти. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2, 165-174.;

38. Мішкулинець, О.О. (2018). Використання арт-терапевтичних методик в умовах інклюзивного освітнього середовища. Психологія: теорія і практика. Мукачево: РВВ МДУ, 2, 76-89.

39. Назаренко Е . Арт–терапия / Е. Назаренко // URL: <http://live-andlearn.ru/Art-terapiya.html>.

40. Подкоритова Л. Багатовимірність арт-терапії як професійного буття психолога / Подкоритова Лариса // Простір арт-терапії: зб. наук. ст. / УМО, 2010, ГО «Арт-терапевтична асоціація», 2011; редкол.: Лушин П. В., Чуприков А. П. та ін. – Київ: Золоті ворота, 2011. – Вип. 2 (10). – С.15-23.

41. Полторак Л. Ю. Сутність арт-терапії: аналіз сучасних підходів / Л. Ю. Полторак // Наукові праці Чорноморського державного університету імені П. Могили. Серія: Педагогіка. – 2014. – Вип. 233, т. 245. – С. 89–91.

42. П'ятницька-Позднякова І. С. Арт-терапевтичні можливості видів мистецтва / І. С. П'ятницька-Позднякова // Педагогіка : наук. пр. – 2009. – Вип. 95, т. 108. – С. 36–42.

43. Росік Т. Використання технік арт-терапії в соціальній роботі / Т. Росік // Соціальний працівник. – 2007. – № 16. – С. 1–31.

44. Сусанина И. В. Введение в арт-терапию : учеб. пособ. / И. В. Сусанина. – М. : Когито- Центр, 2007. – 95 с.

45. Титаренко О. І. Використання арт-терапії в психолого-педагогічному супроводі освітнього процесу [Електронний ресурс] / О. І. Титаренко // Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp6/tytarenko.pdf.

46. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста. М.: Айрис-Пресс, 2007. 224 с.

47. Цукерман Г.А. Психологическое обследование младших школьников: Практическое пособие. М.: Владос, 2001. 157 с.

48. Черноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами. Психологія: реальність і перспективи. 177-183.

49. Шеремет М.К. Логопедія: підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 672 с.

50. Щетинина А.М. Диагностика социального развития ребенка: Учебно-методическое пособие. Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2000. 88 с.